

Dødens sprog

Foto: Dirk Skiba

*Jeg tror slet ikke, at
man kan komme til
at tale om døden på
nogen måde, som er
til at holde ud.*

– Søren Ulrik Thomsen

Dødens sprog

Sprog & Samfunds Karsten Skawbo-Jensen i samtale med digteren Søren Ulrik Thomsen.

Jeg er heldig at fange Søren Ulrik Thomsen mellem to gigs, nemlig *Dødens Toner* – oplæsning af egne digte om døden og skønne toner af Bent Sørensen, Mozart og Brahms fremført af Danmarks Underholdningsorkester – og boglancering oppe i Oslo af erindringsessayet *Store Kongensgade 23*. Få har som Søren Ulrik Thomsen med næsten seismisk modtagelighed indfanget generationernes sind og byskabers konturer med døden som gennemgående tema i forfatterskabet. Altid dybt personligt, aldrig en-til-en. For vi ser hinanden i et rystet spejl.

Han og jeg mistede vores mødre i foråret. De blev

begge 88 år. Vi har siddet med i periferien af dødens skygge, og vi er på fornavn. Søren Ulrik fortæller, at han som ung i *Mit lys brænder* (poetik, 1985) med vennerne diskuterede døden som matematisk bevis, »mens vi hørte Ziggy Stardust og fik orgasme i søvne«, som der står i et digt fra *Rystet spejl*. Men senere med erfaringen blev det konkret: »Jeg har oplevet, at mange mennesker er døde, så det har ændret de ting, jeg skriver.«

Ondskaben, Den Onde, er for Søren Ulrik skrækindjagende og præcis lige så konkret som Empire State Building og indlandsisen, og også døden er et faktum uden formildende omstændigheder.

Modersmål-Selskabets bestyrelse

- Leder Christian Munk
leder@modersmaalselskabet.dk
- Viceleder Ulla Weinreich
usw@modersmaalselskabet.dk
- Redaktionssekretær Michael Bach Ipsen
red@modersmaalselskabet.dk
- Webmaster Svend Nielsen
webmaster@modersmaalselskabet.dk
- Ingrid Carlsen
- Torben Arboe
- Anne-Marie Ravn Melvang
- Mette Garfield

Suppleanter

- Erik Schiørning
- Tijana Vujadinović

Adresse

Modersmål-Selskabet

% Ulla Weinreich

Kærsangervej 12, 1.tv.

DK-2400 København NV

Tlf.: 21 860 864

CVR-nr.: 76824215

sek@modersmaalselskabet.dk

Kontingent og betaling

250 kr. pr. år. Portotillæg udland: 150 kr.

MobilePay: 35556

Reg.nr. 9570 kontonr. 667 6901

SWIFT/BIC: DABADKKK

IBAN: DK8030000006676901

Betalingsservice

PBS-nr. 09525351, debitorgr.: 00001

Kundenr. = medlemsnr. (4 cifre)

Modersmål-Selskabet

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre.

Dette tilstræbes ved:

- At vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne.
- At formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad,

Sprog & Samfund, udkommer fire gange årligt.

Artiklerne tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning.

Eftertryk er tilladt med kildeangivelse.

Redaktion

Christian Munk

Ulla Weinreich

Michael Bach Ipsen

Anne-Marie Ravn Melvang

Ansvarshavende redaktør

Karsten Skawbo-Jensen

skawbo@modersmaalselskabet.dk

Layout

Christian Munk

ISSN

ISSN 0108-433X (trykt udgave)

ISSN 2246-4212 (PDF)

December 2022 (40. årgang nr. 4)

»Jeg tror slet ikke, at man kan komme til at tale om døden på nogen måde, som er til at holde ud. Det er en illusion. Det uhyggelige ved døden er, at vi ikke aner, hvad det vil sige at være død, og vi ved kun en ting, nemlig at vi ikke kan undgå den. De to ting sammenholdt gør, at jeg synes, at døden er frygtelig uhyggelig, og alle forsøg på at give døden mening er dømt til at mislykkes. Mening er noget, man etablerer i livet, og døden er jo den totale udslettelse. Den er det sted, hvor al mening forsvinder, et sort hul. Men op af det selvsamme sorte hul vælder der så betydning. Og mening og betydning er ikke det samme. Mening er noget, der skaber en sammenhæng, som vi kan leve med. Betydning er noget, man kan møde i f.eks. musik eller poesi. Og netop fordi vi ikke kan slippe for at forholde os til denne totale destruktion af mening, er det også stedet, hvorfra ny betydning og ny skabelse vælder op. Det værste, jeg kunne forestille mig, er en psykolog, der siger, at 'skulle vi ikke tage og få den død på plads'. For den kan man aldrig få på plads. Den er der hele tiden som en uhyrlig udfordring.«

Med et digt i *Rystet spejl* (2012) beskriver Søren Ulrik Thomsen et besøg ved en grav, som ret beset, rent logisk, ikke giver så meget mening. Men besøget på kirkegården er svangert af betydning:

**Hvert år på den dato
der tilfældigvis blev din fødselsdag
tager vi toget til Århus
for at besøge din grav
som nu engang er det sted her i verden
hvor du ikke er.
På turen op gennem byen køber vi
blomster
og taler som på enhver anden dag
indtil vi står foran stenen.
Og på vej tilbage regner det altid.
Eftersom intet af dette giver mening
og alligevel finder sted
må det være af største betydning.**

Er der et sprog for døden?

»Vi har tit en illusion om, at vi kan få et sprog for den, som vi kan hvile i, og som er fuldstændig dækkende. Det kan vi ikke. Den værste kliché er, at 'døden er et tabu', underforstået, at den ville være til at leve med, hvis tabuet blev ophævet. Men døden er ikke tabu, der bliver talt om den hele tiden på alle kanaler med et velmenende sprog, der nødvendigvis mest består af eufemismer. De holder så en tid. Jeg vil ikke udskamme det konventionelle sprog. Det er det, vi har. Døden er bare noget, vi ikke kan få hold på, vi kan ikke komme overens med den. Hvad der bliver tydeligt, når den pludselig står der i al sin gru: Nej, jeg vil ikke dø! Hvorfor lige mig! Hvorfor lige min elskede!?»

»Vi kan ikke tale om døden, for vi ved ikke, hvad den er, men vi kan heller ikke tie stille med den, for den presser os. Hvor ordene holder op, begynder ritualerne. De står på sprogets grænse. Der er gester i kirken i form af hænder, der løfter sig til en velsignelse, alterkalken, der løftes under indstiftelsesordenen, oblaten, der rækkes frem i en bydende gestus. Ritualer virker altid meget bevægende på mig, fordi man her rent fysisk kan se overgangen, hvor mening fortaber sig og betydning opstår.«

»Det æstetiske er jo læren om det skønne, og det skønne er ikke det smukke i banal forstand. Men det skønne er skønt, fordi det kan rumme det grusomme. Det er det eneste sted, hvor vi et øjeblik kan være på højde med det grusomme, altså når det fremtræder som en skønhed. En læge eller sygeplejerske ved fronten i Ukraine skal løfte de sårede ind på lazaretterne. Man er nødt til at kigge direkte ned i de åbne sår, hvis man skal hjælpe, men ens indre ansigt er man nødt til at vende bort. For hvis ens indre ansigt også kigger ned, så taber man patienten på gulvet af rædsel. Men når man kommer hjem om aftenen, kan man høre et skønt stykke musik eller læse et digt, som rummer grusomheden. Så længe musikken eller digtet varer, er man på højde med grusomheden og kan tåle den. Men når digtet og musikken er slut, kan man sgu

☛ ikke igen. For det er ikke en tilstand, man kan være i. Måske nogle mystikere og munke og religiøse har som mål for et helt liv at kunne tåle det der, men det synes jeg trods alt ville være at lade det fylde for meget. Man er nødt til at glemme, at man skal dø, for ellers kan man ikke holde ud at leve.«

»Mange klager over, at det gammeldags salmesprog i kirken er lidt fremmedartet, men jeg tror, at fremmedheden hjælper os meget i forhold til blufærdigheden. Vi kan sagtens sidde og synge de vildeste ting, som Brorson har skrevet – Jesus er min honningmad og alt muligt radikalt – men denne lille sproglige fremmedhed gør, at vi kan overskride en blufærdighedstærskel. Om omvendt gør mange af de moderne salmer mig lidt blufærdig, selv om de er meget mere neddæmpede.«

»Jeg mener godt, at man i forhold til sprog kan sidestille sex og død. PH havde en kulturradikal drøm om, at sex er noget, der kan blive helt naturligt, og at vi kan tale om det på en afslappet måde. En smuk drøm, opstået i en tid, hvor det seksuelle var meget udskammet, og derfor var absolut berettiget. Men samtidig er det en illusion, for noget tyder på, at den seksuelle ophidselse hører sammen med krænkelsen af et tabu. Så hvis man siger, at nu ophæver vi det der tabu, er der på en måde ikke nogen seksualitet tilbage. Men bare rolig, for det kan ikke rigtig lade sig gøre. PH ville den uproblematisk seksualitet, så sund som at spise gulerødder, men Tom

Kristensen var en større digter, for han fastholdt ambivalensen og stod ved, at han også var bange for det seksuelle. Når han så en kvinde, som fascinerede ham, bemærkede han straks, at hun havde et lille syfilissår ved læben. Det var tiltrækning og frastødning, fascination og angst og måske også skyld

og skam. Hvis de der bagsider forsvinder, bliver hele spændingen på en måde også afladet. Seksualiteten har altid en troldsplint i øjet. Den har en tendens til at gøre det modsatte af det, man beder den om. Bliver man bedt om at være meget anstændig, sætter det i sig selv uanstændige tanker i gang. Og bliver sex påbudt som noget opbyggeligt, mister man lysten.«

Men lammer dødsbevidstheden ikke?

»I *En hårnål klemmt inde bag panelet* (2016) skriver jeg, at døden kan jeg umuligt forestille mig, men opstandelsen kunne godt være lyden af en blank lille cykelklokke et sted derude i morgenmørket. Ligesom mening og betydning ikke er det samme, så er tro og viden heller ikke det samme. Vi kan umuligt vide, hvad døden er. Men når jeg tror på opstandelsen, er det noget, jeg **tror** – ikke noget, jeg ved. Min tro og min ikkeviden er lige stærke. Bevidstheden om døden fremkalder i sig selv ønsket om at vinde tid, leve og glemme, at vi skal dø. Så vi kan tåle at miste alt det, vi skal.«

»Jeg opfatter det at skrive som en kamp imod døden. Alting forsvinder. Den samtale, du og jeg netop nu har, er væk i morgen. Men hvis det lykkes at indfange et eller andet i et digt, så kan det blive ved med at leve. At skrive er en kamp imod destruktoren, en kamp imod døden. Vi kan sidde her og læse Kingos salmer, som er skrevet for flere hundrede år siden, og hvis jeg har skrevet noget, som jeg synes er lykkedes, har jeg da en fantasi om, at det måske vil leve, når jeg selv engang er død. Det er et afgørende magisk aspekt af at skrive.«

»At skrive min seneste bog *Store Kongensgade 23* rummede også en fantasi om at generobre dette sted. Nu er det mig, der ejer huset, og det vil det i og med bogen altid være, også når jeg er død. De folk, der bor der nu dér, hvor jeg burde bo, er jo bare nogle tilfældige. For jeg har taget stedet tilbage via skriften. At skrive rummer altid en eller anden form for magisk tænkning: at man kan få sin elskede tilbage, at man kan få sit livs bolig tilbage, at man kan overleve døden i en eller anden forstand. Sådan er det i hvert fald for mig. Det kan godt være, at andre er mere nøgterne.« ■

Død – men også ordene *nåde, evighed og salighed*

Karsten Skawbo-Jensen i samtale med Sørine Gotfredsen, præst, forfatter og debattør

Foto: Carsten Lundager

Før boede generationerne sammen. Børneflokkene var store, og nogle døde. Det skete i hjemmet, ikke på hospital eller hospice. Også de gamle, som man levede tæt sammen med, gik bort. Alle var med og tæt på, og børnene stillede svære spørgsmål, som de voksne skulle prøve at finde ord til at besvare. Måske havde man dengang et sprog, der kunne bruges så nogenlunde, når døden kom. Nu er døden mere fremmed, fjernet og udliciteret. Kirken er et af de få rum, der er tilbage, hvor der stadig findes ord for det svære og gådefulde og lidelsesfulde ved livets afslutning. Allehelgensgudstjenester, hvor man mindes de døde og tænder lys for dem, er blevet tilløbsstykker, og mange kirker har oprettet sorggrupper som supplement til sjælesorgssamtaler.

Og jeg skal love for, at det er ord med gods i og med klang i, der smides på bordet, når man interviewer Sørine Gotfredsen om døden og sproget omkring den. Ord, der er som isbjerge, hvor toppen stikker

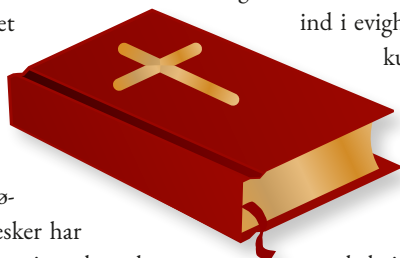
op, men hvor størstedelen af den dybe betydning og de teologiske begreber findes under vandoverfladen og skimtes i løbet af samtalen. Vi taler om synd, lidelse, nåde, opstandelse, evighed, salighed osv. Vi er lysår fra den pæne eufemisme »at gå bort«, fra det friskfyragtige »at stille træskoene« og fra det kliniske »terminal« og »stille mors«.

»Døden indgår ikke i vores dagligdag på samme måde som før, og vi skal holde os raske og levende i lang tid. Jeg har konfirmander, som først oplever døden, når de mister deres bedstemor eller bedstefar. Vi har et distanceret forhold til døden, hvilket nok forstærkes af den mentalitet, vi skal have i dag: Vi skal ikke tale for meget om den, og vi skal leve, som om den næsten ikke eksisterer. Når evighedstroen er afskaffet som noget, man relativt selvfølgelig kunne forholde sig til, så skal alting lykkes hurtigt i det her ene liv, som er biologisk begrænset, og som så også bliver åndeligt begrænset, når vi ikke længere har den

kæmpe evighedshorisont at kigge ind i – »landet bag hav«, som Grundtvig skrev. Det er klaustrofobisk, og døden kommer for nogle til at virke meget u håndterlig og modbydelig, fordi den så er den definitive afslutning uden nogen åbning, uden nogen ny dimension. Jeg tror, at det hænger vores bevidsthed en hel del, at den der horisont er lukket ned. Evighedstroen var før en kilde til næring, trøst, fantasi, ilt, masser af håb og et andet perspektiv. Og ordet *evighed* taler forskelligt til mennesker. Nogle udstyrer det med en håndfast tro på, at vi bliver genforenet på den anden side, hvilket jeg også tror. For andre kan det samtidig betyde, at de får styrke i livet nu, for da Kristus kom ind i verden, stødte evighed sammen med det jordiske. Det kan give kraft og trøst – ja, salighed – at mærke evigheden i sig nu.«

»Mennesker har brug for et rum, hvor der bliver talt et sprog, som ikke omklammer en. Vi har i den her terapeutiske tidsalder lært, at det er sundt og rigtigt at krænge sit følelsesliv ud. Men mange mennesker har ikke lyst til det og vil hellere være i nogle ord, som kommer tæt på, men ikke bliver anmassende. De gamle og mystiske ord bærer et andet rum med sig og har en form for ærefrygt for det menneske, man taler til. De maser sig ikke ind, og den enkelte kan selv lægge dét ind i ordene og begreberne, som han har brug for, og måske nå til en form for selverkendelse. Det er gådefuldt at have det, som du har det; det anerkender jeg med de ord. Hvis man vil flå de gåder fra hinanden, kan det blive meget ubehageligt. Kirkeord vil belyse den menneskelige gåde, tiltale, men ikke mase sig ind i gåden. Derfor skal vi fastholde de ord og begreber, der måske ud fra en overfladisk betragtning kan virke gammeldags. Ordene kan give stor trøst og håb, fordi de siger, at der er mennesker gennem alle tider, som har forstået det, du sidder i nu. Ordene er sagt. Følelserne er gennemlevet. Jeg er bare den næste i rækken. Der er århundreders sammensparet erfaring i de ord.«

»Hvis døden er udgangspunktet for vores samtale, skal vi også tale om *nåde*. Det er et ord, som også er forsvundet ud af vores sprog. »At lade nåde gå for ret« er dog et udtryk, der bruges, men ellers er nåden blevet hjemløs. Når Gud er skrevet ud af ligningen og ikke længere er myndigheden, er det svært for mennesker at finde ud af, hvor man så skal finde nåde. Vi er overladt til sidemanden og må håbe på nåde dér, og uden nåde kan det ende i et stort sammenligningstyranni. Her er vi inde ved den berømte mistrivsel hos det trængte vestlige menneske. Hvis det nu viser sig, at du ikke er spor mere forfinet end dine forfædre, fordi din grundsubstans er den samme, så kan det være tungt. I forhold til døden er nåden også helt central, for den er det, som er uløseligt forbundet med netop min mulighed for at træde ind i evigheden. Jeg skal møde nåde – man

kunne også med et mindre højstemt ord sige *tilgivelse* – før jeg kan komme ind og blive frelst. De ord er mere eller mindre gået tabt, fordi vi ikke længere tænker i den der overgang, dette at vi skal videre, og at der er noget, vi skal stå til regnskab for. Tro er selvfølgelig også centralt. Jesus siger, at den, der tror, skal i sandhed ikke dø. Selvfølgelig skal vi dø, men så skal vi genopstå. Jesus taler ikke så meget om døden, den fysiske død, den er ikke interessant, men meget mere om, at den ikke er det sidste, at der er en tom grav, og at der kommer noget bagefter, som er saligt.«

»Krop og *legeme* er også eksempler på, hvordan ord kan have færre eller flere dimensioner. Kroppen har en næsten dyrisk funktion og er meget lidt eksistentiel, poetisk, åndelig, selv om vi i dén grad er afhængige af den her krop, særlig i vor tid i forhold til identitet, selvværd, skam osv. Når den åndelige dimension bliver mindre, bliver kroppen nok større, formoder jeg. Jesus opstår i en tilstand, hvor man kan stikke hånden igennem ham – igennem hans legeme – og han kan gå gennem lukkede døre. Og man kan genkende ham alligevel. Kirken kan give nogle ord,

som er magiske, og kødets opstandelse har selvfølgelig en afgørende teologisk betydning. Det samme har ordet *lidelse*, som i kirken anerkendes som et fuldstændig klart livsvilkår. Her er der rum for at anerkende menneskers lidelse, og den skal hverken tales væk eller bagatelliseres. Mennesket beholder sin værdighed og skal ikke ydmyges. Alt kan ikke repareres af os selv og hinanden, men vi kan se hen på, at Jesus viste os den ultimative solidaritet ved at træde ind i verden og tage lidelsen på sig og gå mod sin død på korset. Jesus har taget den vandring, som du er på nu, og han tager imod på den anden side.«

»En klassisk ateistisk påstand er, at alle ordene, alle bibelske tekster, bare er opfundet af mennesker. Dette skal demaskeres. Men tænk nu, hvis de alligevel virker og fører til trøst, fordi de er så gamle og

gennemprøvede og så meget er udtryk for almen livserfaring og nogle gange stor kunst og poesi? Jeg tænker på *Det Gamle Testamente*, *Salmernes Bog*, *Jobs Bog*, *Prædikerens Bog*, hele visdomslitteraturen. Så hvorfor have den vrede stræben efter at ødelægge det, hvis man er af den opfattelse, at det blot er opfundet af mennesker, når det nu virker? Og de her tekster kan bare så meget, så uanset om man tror på, at de er guddommeligt inspirerede eller ej – det gør jeg; det kan man også have som standpunkt, altså at det er en langt større indgriben i vores sjæleliv at blive tiltalt på den måde, end vi helt forstår; at Gud vil i kontakt med sit menneske – så kan man konstatere, at de *er* afprøvet, og at mennesker har hentet kræfter ud af dem altid. Så lad os blive ved med det. Det er lykkelige ord.« ■

Dødens sprog

Hospice

Hospicesygeplejerske Helle Dalby Kristensen, Hospice Djursland, i podcast om dødens sprog: »Jeg kalder døden for døden. Jeg går i takt med den anden, men går måske nænsomt et lillebitte skridt frem.«

Det er erfaringsløst, for døden er tit henlagt til institutioner, hospice, sygehuse eller plejehjem. Men mennesker, som bor på landet, har et andet ordforråd for døden. De har erfaring i forhold til dyrene. Hvis de bliver syge, må de jo aflives. Så skal de herfra. Så skal de ikke leve længere. Det er jo ikke sådan med mennesker! Men det gør bare, at de nogle gange har et andet ordforråd og ikke helt så meget tabu. Men det kan stadig væk være svært for dem.

Der er ikke ord, jeg decideret undgår. Jeg tager udgangspunkt i situationen og i relationen. Når jeg sidder over for mennesker, prøver jeg at følge dem i, hvilke ord de selv bruger. En siger: »Jamen nu er min kone også blevet vældig syg, det ser ikke godt ud, det

går den forkerte vej«. Så prøver jeg – hvis den syge ikke er der – at spørge ham: »Hvad har I fået at vide? Er det en sygdom, der ender med døden? Er I klar over det?« Så vil jeg nænsomt lede os ind på sporet.

Mærker jeg, at det er rigtig svært, kan jeg starte med at sige: »Jeg vil gerne spørge dig om noget, og jeg ved godt, at det er svært at tale om. Det kan være, at du bliver ked af det, og så skal du bare lade være med at svare.« Og så kan jeg spørge: »Er det er en sygdom, hvor I har fået at vide, at din kone kommer til at dø af det?« Der bruger jeg jo ordet *død*. Så oplever jeg tit, at den anden tager tråden op. Måske siger vedkommende, at »åh, det må du ikke sige, det kan jeg slet ikke holde ud, men det er jo nok sådan, det er«.

Alligevel har vi på en måde fået italesat det svære.

Jeg trækker det sjældent ned over hovedet på nogen. Vi kalder det at gå i takt med den anden. Men nogle gange træder jeg en lille bitte smule frem, for jeg oplever, at man i nogle familier kan have svært ved at tale om det, selv om de hver især godt ved, at det her er skidt. Der kan jeg være den, der sidder og nænsomt er med til at få en samtale i gang, fordi det måske er lettere for dem, hvis jeg er der. Jeg tror, at hvis man har talt om det og har taget ordene i sin mund og sagt det højt en gang eller to, så er det lettere tredje eller fjerde gang. Det drejer sig også om at give en erfaring med at bruge et sprog, som man er erfaringsløs over for.

Jeg kalder døden for døden. Når man er uhelbredeligt syg, bliver man på et tidspunkt døende. Det betyder, at nu er man tættere på døden, for det er der nogle fysiske tegn, der afslører. Jeg forsøger at nærme mig det med en ydmyghed og en nænsomhed i forhold til det menneske, jeg taler med. For det kan være så svært for dem at høre ordene. Men jeg kalder døden for døden.

I dødsannoncer står der, at »han gik bort«, »sov stille ind«, »fik fred«. Det er fint, for det giver os billeder af, at døden er stille og fredelig, og det må mennesker gerne have med sig, for så er det mere trygt at bevæge sig ind på området. Det ved jeg jo godt, at den ikke altid er, men det behøver jeg ikke at fortælle. Der må være en nænsomhed omkring det.

Men hvis man f.eks. taler med børn, skal man være opmærksom på, at det med at sige, at »nu er bedstemor sovet ind«, kan danne en angst.

»For min mor og far går jo også i seng hver aften og lægger sig til at sove. Hvad betyder det så? Lige

om lidt kommer Bedste ikke mere, hun er væk – for evigt,« siger de.

»Vi har det sted, vi besøger på kirkegården. De sagde, at hun sov ind. Skal jeg nu være bekymret, hver gang min mor eller far lægger sig til at sove?«

Så man kan forklare børn, at man kan sove stille ind i døden. »Og når jeg – din mor – lægger mig til at sove, er det ikke, fordi jeg ikke vågner op i morgen.«

Vi siger, at et menneske er gået bort. Altså, så er

det jo med en forventning om, at det kommer tilbage. Det første, vi lærer vores små børn i vuggestuen, er at vinke farvel til mor og far, for nu skal de på arbejde, nu går de, nu går de bort. Jamen forhåbentlig kommer de da tilbage om eftermiddagen, når de er færdige med at være på arbejde! Så vi skal prøve at forklare, at vi maskerer og sminker lidt. Det må vi godt, men det kan skabe noget uklarhed hos børn i forskellige aldersgrupper.

Vi bliver nødt til at acceptere som et vilkår, at når vi dør, er det uigenkaldeligt. Og det er måske det, ordet *død* for mig beskriver – hvor frygteligt det end er, for det er jo ikke til at holde ud at være i, at det menneske, vi holder af, aldrig kommer igen. De bliver døende, de ender med at dø, de er borte for altid. De er ikke gået bort ud fra en forventning om, at de kommer tilbage. Der er nogle nuancer i sproget og nogle faldgruber.

Jeg kunne godt tænke mig, at vi blev bedre til at tale om døden på en måde, så vi minder hinanden om, at den er et livsvilkår. Og at vi dermed også kan blive bedre til at minde dem, der er døde. Hvis ikke vi er gode til at tale om døden, er det også i nogle familier svært at holde fast i det menneskes sjæl og liv, som man har mistet – hele den der erindring sammen. ■

SOM MAN SIGER-projektet er støttet af Nordea-fonden og består af 50 sprogshows, 30 podcastudsendelser og et talesprogsbibliotek. Målet er at indsamle og formidle det mangfoldige tungemål, punktere sproglige fordomme og sprede stolthed over landets særegne sprogtoner. Projektet er ledet af Michael Ejstrup, forfatter og sprogforsker med en ph.d. i sprogvidenskab.

Link til *Som man siger – om døden*, podcast nr. 23:
<https://sommansiger.podbean.com/e/som-man-siger-om-døden-23/>

Modersmål-Selskabets prisoverrækkelse

Ulla Weinreich, cand.mag.

Viceleder, cand. mag. Ulla Weinreich holdt prisoverrækkelsestalen, da Erik Skyum-Nielsen den 27. oktober i Informations lokaler modtog årets Modersmål-Pris, der udover æren består af 10.000 kr.

Kære Erik Skyum-Nielsen
Det er en kær udfordring at hylde dig, fordi du er inde og nede i litteraturens og dermed det danske sprogs dybeste hemmeligheder og mest sublimе udtryk, og fordi du kreativt bruger litterære virkemidler og liflige gamle ord i dine bøger, anmeldelser og foredrag. Da din sproglige kunst således gør det til en æstetisk nydelse at læse dine tekster og høre dine optrædener, tjener du sproget dobbelt, ved at åbne den analyserede litteratur for os og ved at lade os opleve vores modersmål som smukt og smidigt i den systematiske analyse.

Denne tale skal altså være en slags *Tē Skyum laudamus*, og der er sikkert endnu mere at rose, som vi ikke får med, for din flid inden for forskning og formidling de sidste næsten 50 år er kolossal. Du er nemlig sproglig videnskabsmand, håndværker og kunstner i ét. Sproget er både dit materiale og dit redskab, når du bevæger dig mellem de mindste filologiske detaljer og de verdenslitterære sammenhænge.

Som landets fremmeste oversætter af islandsk og færøsk litteratur (det drejer sig om over 100 bøger siden 1976) har du modtaget flere fornemme danske og nordiske udmærkelser. Du forsker i oversættelsesstudier og oversættelsesteori og er bevidst om, hvor mange lag i en tekst en oversætter skal afdække og formidle, stilistisk, historisk, kulturelt, og hvor mange kvalificerede valg der skal træffes. Det kan man kun gøre og bedømme, når man kender alle nuancer i begge sprog og kulturer og kan kombinere dem kreativt. Du siger selv, at *oversætteren er forfatterens ambassadør og læserens tjener*. Oversættelsen af den islandske litteratur er et livslangt kærlighedsforhold – du kan ikke lade være – og du har som de bedste

oversættere udvidet den dansksprogede litteratur med nye lykkelige udtryksmuligheder, fordi du med dit eget udtryk er *gået ud af dit gode sprog*. Med Goethes ord: *Således er hver oversætter en profet i sit folk*.

Hvad der er på spil ved litterære oversættelser specielt fra islandsk, har jeg bedt din udgiverkollega Annette Lassen komme med nogle eksempler på. (Da jeg skrev til Annette i fortrolighed, at du ville få prisen, skrev hun med det samme tilbage: »Det er virkelig gode nyheder!«) Jeg skal forskåne dig og forsamlingen for, at jeg læser det islandske højt, men give jer de direkte oversættelser og derefter dine kunstneriske. Annette skriver:

»Eriks oversættelser balancerer meget fint imellem det moderne/nutidssvarende og det norrøne/islandske. Ved at anvende nutidige udtryk og fremmedord rammer han betydningen. Et eksempel: Efter en lang replik i begyndelsen af Vandsdølernes saga (*Isländingegasagaerne*, bd. 4, red. Annette Lassen, 2014), hvor en far klandrer sin søn for slaphed, lyder svaret i den islandske original: »Þorsteinn svarar: Eggjað væri nú ef nokkuð tjóaði.« Det kan oversættes, ord for ord: »Nu blev der ægget, hvis det nogensinde skulle nytte noget.« Det er klodset, og betydningen går nok ikke lige ind. I Eriks oversættelse lyder det »Det kan da om noget kaldes en provokation«. Oversættelsen er fri, men effekten af replikken rammes præcist.

Andre gange tillader Erik sig at overføre syntaks og rytme fra det islandske til det danske, så der bevares en fornemmelse for forlægget. For eksempel i Rolf Krakes saga: »De ankommer ved nattetid, brænder af overalt og plyndrer« (*Oldtidssagaerne*, bd. 2, red. Annette Lassen, 2016). Her ville en mere naturlig

ordstilling på dansk være: »brænder af og plyndrer overalt«. Den islandske original har »brennir þar allt ok brælir«, hvor adskillelsen af de to sidestillede verber med objektivet på islandsk er helt naturlig og hyppigt forekommende.»

Med kendskab til det norrøne *Hávamál* er man ikke i tvivl om, hvorfor det hedder *modersmål*, og uden modersmål ingen litteratur. Men i dag vil vi først og fremmest prise, at dit inspirerende virke for dansk sprog og litteratur er meget bredere end din oversættergerning, ja det er den mest mangefacetterede indsats, som vi i Modersmål-Selskabet hidtil har udmærket med vores pris. Du er ud over oversætterkaldet nemlig ikke alene en alsidig, formfuldendt og grundig forsker i og formidler af nordisk litteratur, litteraturteori og litteraturhistorie på Københavns Universitet, men også litteraturanmelder på *Information* (siden 1978) og holder fængende foredrag på bl.a. højskoler og biblioteker. Du beskriver litteraturen, så man nyder formidlingen og inspireres til at

læse det fortolkede eller anmeldte eller mere af samme forfatter, når kvaliteten fremhæves. Det er både æstetisk opdragelse og en fornøjelse – efter opskriften hos Horats.

Det er ikke så tit, at man klukker over litteraturhistorie eller litteraturanmeldelser, hvor der jongleres med vidt forskellige sproglige ressourcer. Men humoren er fint doseret, når du deler gavmildt ud af din lærdom, og i virkeligheden kunne man holde en glimrende tale ved at samle dine egne ordspil. Du er nemlig en sproglig tingfinder. Fine gamle ord fra klassikerne som *foregang* eller *ave*. Bogstavrim som *gakket grotesk*. Hvor finder man ellers en litteraturformidling med seks bogstavrim i den samme sætning, sikkert inspireret af de islandske sagaer? Med udtryk som *budskabistisk belæring*, *redundansen om den varme grød* eller *Alle mine hængsler*? Eller ord som *tørve-thriller*, *lysslørdans*, *eksistens-lim*? Hvem lader ellers diskret i en analyse *Neruda* rime på *der-*

uda eller Joyce på spøjs? Eller taler om *Ublands-frivillige* til hjælp for den næsten glemte digter Uhland? Fræk er også vendingen *et tilværelsesudsagn helt nede på lakridserne* og omtalen af en saga som *en country-version af en fransk kærlighedsfilm!* Her er overraskende associationer og et formidabelt sprogligt overskud, og lige præcis denne (ikke legénde, men) légende del af din sprogbrug vil vi gerne fremhæve med Modersmål-Prisen.

Den danske litteratur fra de islandske sagaer (sagt med et glimt i øjet, for i min folkeskoles to ældste klasser begyndte den første med de sidste) til det helt moderne bliver taget lige alvorligt og fortolket og kritiseret efter præcise og relevante kriterier. Det er vigtigt at skelne mellem det gode og det mindre heldige. Med dine egne ord: »Hvorfor skal jeg tage fløjls-handskerne på, hvis der i virkeligheden er brug for en stålneve?« Eller i din oversættelse af Einar Már Guðmundssons *Islandske forbrydere*, udkommet sidste år: »Vi siger selvfølgelig 'Nej tak!' til det, man kalder makværker i romaner og kalder for klichéer i lyrik. Vi siger 'Nej tak!' til så meget.«

Med bredden i din formidling, som inddrager bl.a. film, børnebøger og tegneserier som demonstrationsmateriale, forener du den dybtgående analyse (f.eks. de 273 sider om 20 danske naturdigte: bogen *En særlig del af naturen* fra i fjor). Bag analyserne ligger kærligheden til litteraturen, og fortolkningerne viser, hvad der gør den gode litteratur værd at beskæftige sig med og at elske. Kan man ønske sig noget bedre for den gode og bedste danske litteratur og dens læsere?

Det gælder også litteratur på andre sprog, bl.a. i bogen *Islands litterære mirakel* (2019) og en række kapitler i en anden bog om store franske forfattere. Og som en selvfølge inddrager du tekster på mindst ti forskellige sprog i arbejdet med kilderne. Der er højt til loftet og langt til horisonten.

Et åndrigt indfald var det, da du udgav en bog *I*

øjnehøjde (1999) med analyser af 27 klassiske forfattere og deres værker, én for hvert af det internationale alfabets bogstaver, fra hver sit land – og med forslag til videre læsning på mange sprog. Din dybe humanistiske dannelse og din enorme belæsthed viser os et suverænt overblik, idet du ruller teksterne op fra en genre, et tema eller et forfatterskab. Du ynder at vise motivsammenfald eller formfællesskab mellem tekster fra vidt forskellige tider og lande: Hvad har Kafka, Edith Södergran, Marcel Proust, Dante, François Villon og Dostojevskij til fælles?

Du er en væsentlig forkæmper for den nordiske litteraturundervisning og det nordiske sprogfællesskab, som er vigtigt for Modersmål-Selskabet. Derfor er vi glade for, at du ved præsentationen af vores bog *Ord og naboer i Norden* (2018) talte om *Det islandske sprogs metafysiske karakter*.

Allevegne er du på det danske sprog og den danske litteraturens vegne, i tidsskriftsartikler, bøger, foredrag, forfattersamtaler, anmeldelser og bestyrelsesarbejde. Du er en humanist, der har forpligtet sig til at vække læselysten og videregive den værdifulde arv på en nutidig og inspirerende måde. For nylig har du således talt om *Sprogblomster, som slår rod i Klog på Sprog* og om *Fund og fynd på Sprogen*, hvor du fik forsamlingen til at synge med på *Solitudevej*. Det var i et sprognævnstelt, ikke et elfenbenstårn, 14 dage efter gjaldt det Litterært Folkemøde i Skørping – og om en uge *Digternes dansk* på Sprogforum.

Samtidig er der så mange juveler i din kunst, som man gerne vil citere i hele afsnit for deres elegance og udvidelse af læsernes perspektiv. Derfor er det en stor ære og glæde at tildele dig årets Modersmål-Pris som en »påskønnelse for en over for brede kredse særlig fremragende anvendelse af sproget efter Modersmål-Selskabets idealer: klart, varieret og udtrykfuldt.«

Vi glæder os til dine næste tekster og fremførelser. Tillykke med prisen! ■

I har holdt øje med mig, uden at jeg vidste det

Erik Skyum-Nielsen, prismodtager

Foto: Michael
Bach Ipsen
Prisoverrækkelse hos
Dagbladet Information

Engang i min fjerne ungdom gerådede jeg uforvarende i et heftigt skænderi med min mor. Bølgerne og stemmerne gik højt, men med ét holdt jeg inde og sagde i bebrejdende tone: »Og så værdsætter du ikke engang, at jeg er veltalende!« Dette havde hun svært ved lige i situationen, men det plejede hun ellers at sætte pris på, hun, som selv lagde vægt på et smukt og præcist sprogligt udtryk, såvel i skrift som i tale, og i øvrigt kunne det meste af *Højskolesangbogen* & *Den Danske Salmebog* udenad. Jeg kunne godt have ønsket hendes tilstedeværelse i dag, hvor jeg med glæde og i taknemmelighed modtager Modersmål-Prisen; men hun døde mæt af dage for trekvart år siden, en måned inden hun ville være fyldt 98.

Hvad angår min far, som desværre også er forhindret i at komme, var han en mester til at fortælle historier, de fleste nogle, han selv fandt på, f.eks. om den kloge hest Lise, der næsten kunne tale og altid var parat til at hjælpe såvel dyr som mennesker i nød.

Til mine bedste barndoms minder hører også hans oplæsning for min storebror og mig af Carit Etlars *Gøngebøvdingen*, når far talte ligesom helten over dem alle Svend Gønge, men også brovtede som Kaptein Mannheimer og sleskede som Tam, smigrede som Kay Lykke og kurrede som den smukke Julie Parsberg og kunne levendegøre den lumpne Kulsoen på en måde, så det løb iskoldt ned ad ryggen på os.

Jeg har oplevet den lykke at have forældre, som holdt af det danske sprog og ikke havde spor imod at præge os med denne kærlighed. Veltalenhed og det gode, funktionelle sprog var simpelt hen en norm, vi voksede op med.

Men dermed hørte heldet ikke op. Omtrent ved samme tid som ovenfor omtalte heftige skænderi havde jeg det held at blive oplæser og sekretær for en stadigt mere svagtseende lektor i dansk og tysk, Niels Nielsen, gammel regensianer, senere beboer på Elers Kollegium, og studiekammerat til selveste Bil-

leskov Jansen. Nilus, som han mest blev kaldt, sagde om sig selv som H.C. Andersen om muldvarpen: »Den kunde ikke se, det elendige Dyr.« Men hvad han ikke kunne læse, det kunne han huske og i lange passager citere. Da jeg kom i 3.g, blev jeg, om jeg så må sige, forfremmet og læste gennem fem år gymnasiasternes danske stile højt, samtidig med at jeg skrev hans kommentarer og rettelser i dem. Det krævede en helt særlig tydeliggørelsespraksis, hvor *simpelt* *hen* skrevet i ét ord læstes som »simpl-then« og *i øvrigt* fejlagtigt skrevet i ét ord skulle udtales »jøvrigt«. På et tidspunkt fik han en opvakt elev, som allerede i folkeskolen havde udgivet en bog med titlen *Unge kig ind i finansverdenen* og senere blev en landskendt investor. Klaus Riskær Pedersen, som fyren hed, var for øvrigt, eller, som skarp-retteren læste, »fo-røvrigt«, virkelig skrap til at skrive stile.

Sammenfattende kan jeg sige, at det er en på flere måder overmåde miljøskadet eller positivt sagt sprogligt velstimuleret prismodtager, I har valgt. Med til det held, jeg har haft, hører endvidere, at jeg på universitetet fik fremragende og yderst inspirerende lærere, vigtigst måske Aage Henriksen, hvis dansk det var en fryd at lytte til. Han talte et klassisk hellerupsk eller ordrupsk, men anvendte også sære ord fra det 19. århundredes litteratur. Lyst eller begær hed således *attrå*, og i stedet for sex kunne han tale om »den anonymt-sanselige dimension af den erotiske tilbøjelighed«. Fra årene i kredsen omkring ham og fra hans altid velbesøgte forelæsninger har jeg i anledning af dagens flotte pris, som det er en smuk, overraskende ære at få, på det allerseneste genkaldt mig andendels-kurset i 1973 om Goethes dannelsesroman *Wilhelm Meisters læreår*.

Her hænder der mod slutningen det, at Wilhelm i et gammelt slot føres ad kringlede gange ind i en sal, hvis sider består, ikke af vægge, men af tæpper, hvor et svagt lys skinner igennem. Midt i salen står et bord

med en grøn dug over og på begge sider af det nogle smukke udskårne bogskabe, der imidlertid ikke indeholder bøger, men skriftruller. En af dem viser sig at være hans eget »lærebrev«, forfattet af mennesker, som har interesseret sig for ham, vidst, ad hvilken vej han gik, og hvad han skulle foretage sig. Men hvis de vidste det, spørger han sig selv, hvorfor gik de så ikke mere i rette med mig? Hvorfor var de ikke strengere? Hvorfor lod de mig lege i stedet for at lede mig? »Gå ikke i rette med os!« råber da en stemme. »Du skal ikke fortryde en eneste af dine dumheder, og du skal ikke ønske, at du kunne gøre noget om; et menneske kan ikke få nogen lykkeligere skæbne end din.«

Tillad mig at tolke romanens tårnselskab som Modersmål-Selskabet og læse min egen historie efter opskriften fra Goethe, hos hvem det så rammende hedder: »Stejle bjerge kan man kun bestige ad omveje, på sletten fører lige veje fra sted til sted.«

I mit tilfælde blev mange af fjeldene islandske, efterdi jeg under to uger efter min embedseksamen i 1974 tiltrådte en stilling som dansk lektor i eddaernes og sagaernes land og fra begyndelsen blev mødt af en forventning om, som ambassadør for dansk sprog og litteratur, at tale mit modersmål tydeligt og så smukt og samtidig funktionelt som muligt. Det blev langt fra noget lammende kulturchok, snarere endnu en stor intellektuel stimulation, og det viste sig under en måned efter hjemkomsten i 1978 at have lagt fint op til anmelderjobbet på denne vidunderlige avis, til samarbejdet med dens fremragende kultur- og litteraturredaktører fra Palle Koch over blandt andre Christian Lund til i dag Peter Nielsen.

Jeg vil afslutningsvis takke bladet for, at vi kunne være netop *her* i dag, men jeg takker varmest det ærede tårnselskab. I har holdt øje med mig, uden at jeg vidste det. Og Modersmål-Prisen havde jeg ikke set komme. Men jeg tror, den vil sætte mig bedre i stand til at være i det liv, jeg har fået. ■

Stødet: En vejviser i talestrømmen

Anna Hjortdal, ph.d.-studerende i neurolingvistik ved Lunds Universitet, og Sabine Gosselke Berthelsen, postdoc i lingvistik ved Lunds Universitet og gæsteforsker ved Københavns Universitet

Lyttere kan bruge stød og ikke-stød på ordstammer til at forudsige de grammatiske endelser, som følger efter.

Mor i skoven eller mord i skoven. Hvilken film vil du helst se? Det afhænger nok lidt af humøret, for indholdet må forventes at være ret forskelligt. I skriftsprog kan vi se forskel på ordene, fordi der er *d* i slutningen af *mord*, men d'et er stumt i talesprog. Lyttere kan derimod høre forskel på ordene, fordi der er **stød** i *mord*, men ikke i *mor*. Stødet er en lille lyd, som produceres i strubehovedet og lyder som en slags knirkestemme. Det kan næsten lyde, som om vokalen knækker over i to (tænk på, hvordan en københavnerville sige *æg*). Som eksemplet ovenfor viser, kan stødet udgøre en ret vigtig forskel.

Udover at udgøre forskellen mellem to ord kan stød også have en forudsigende funktion. Stød – eller mangel på stød, »ikke-stød« – er nemlig associeret med bestemte grammatiske endelser. Ordet *telt* [tɛlt] har for eksempel stød i både grundformen og i bestemt ental, *telt-et* [ˈtɛltɪtɐ]. Til gengæld mister stammen stødet, når ordet får flertalsendelsen *-e* som i *telt-e* [ˈtɛltə]. Ordene i klammer er fonetiske transskriptioner og det lille »_« under l'et markerer stød. Når vi lytter til talesprog, er alt indholdet ikke tilgængeligt på én gang, som det er hér på siden. Talesprog udfolder sig over tid. Vi hører den første sproglyd i et ord, inden vi hører den i slutningen. For ord som *telt-et* og *telt-e* betyder det, at vi hører stødet på ordstammen, inden vi hører de grammatiske *-et* eller *-e*-endelser. Stødet eller ikke-stødet giver derfor et hint om, hvilken grammatisk endelse som kommer efter stammen.

Meget tyder på, at vi benytter os af disse stødhints. Når navneord klippes forkert sammen, så ordene har forkert stød i forhold til endelserne, bruger talere af dansk betydeligt længere tid på at svare på, hvorvidt

Anna Hjortdal

et ord er ental eller flertal. I et nyt studie fra Lunds Universitet målttes også lytternes EEG, mens de lyttede til ordene. EEG er en teknik til at måle hjernebølger. Deltagerne får en hætte med elektroder på hovedet, som måler elektrisk aktivitet. En del af den aktivitet kommer fra hjernen og opstår, når neuroner kommunikerer med hinanden. Når stødet eller ikke-stødet gav et forkert hint, udviste deltagerne hjernesignaler, som man typisk ser, når man hører noget uforudset eller noget, som bryder med sproglige regler. Både den langsomme reaktionstid og hjernesignalerne tyder på, at stød og ikke-stød spiller vigtige roller som signaler om grammatiske endelser.

Alt det her foregår meget hurtigt, indenfor nogle få 100 millisekunder. Talesprog går enormt hurtigt. Vi kan producere op til 15 sproglyde i sekundet. Alli-

gevel kan vi – for det meste – forstå hinanden uden problemer. Ifølge mange moderne teorier om sprogforståelse spiller netop evnen til at forudsige ord, grammatiske endelser og sproglyde, som vi ikke har hørt endnu, en vigtig rolle. Forudsigelserne er ikke altid rigtige eller præcise, men de kan hjælpe os til at følge med i talt sprog, som flyder derudad med op til 15 sproglyde i sekundet.

For nogle lyttere virker stødet, som om det har yderligere en funktion, nemlig som grammatisk entalsmarkør – i hvert fald for denne gruppe af ord. Som tidligere nævnt har ordet *telt* stød i bestemt ental, *telt-et* ['tse|tɐ], og ikke-stød i flertal *telt-e* ['tseltə]. Stort set alle navneord med én stavelse, som kan have stød og har flertalsendelsen *-e*, har stød i bestemt ental og ikke-stød i flertal. For nogle lyttere ser associationen mellem stød og bestemt ental ud til at være så stærk, at de svarer, at ordet er ental, selv når endelsen kommer fra et flertalsord. Hører de for eksempel *telt-e* ['tseltə], er de tilbøjelige til at sige, at ordet er ental, selvom endelsen *-e* indikerer flertal. Det tyder på, at stødet for dem er så vigtigt, at endelsen mister betydning.

Det er meget forskelligt fra person til person, om man bruger stød som grammatisk markør. Nogle bruger stort set aldrig stød til at træffe grammatiske beslutninger, mens andre bruger stød på lige fod med endelser. Disse forskelle er tilsyneladende ikke relateret til dialekter, men er helt individuelle. Det viser ny forskning fra Københavns Universitet, som endnu ikke er udgivet. De personer, for hvem stød er blevet et grammatisk entalssignal, ender i store beslutningsvanskeligheder, når de hører ord med stød og flertalsmarkøren *-e*. Sammenfaldet af de to forskellige markører fører til, at ordene lige ofte opfattes som ental og flertal. Nogle lyttere er meget systematiske og vægter markører på ordbasis. De baserer for eksempel altid deres grammatiske valg på stød for ordet *skjold*, men på endelsen for *telt*. Andre er mindre systematiske og skifter tilsyneladende vilkårligt

Sabine Gosselke Berthelsen

mellem brug af stød og endelsen som den afgørende grammatiske markør.

Det kunne tyde på, at stød for nogle er et decideret entalssignal for denne gruppe af navneord. Det giver god mening, for på almindeligt talesprogsdansk falder en *-e* endelse ofte sammen med vokalen eller konsonanten inden, så et ord som *land-e* udtales ['lann]. Det resulterer i næsten ens entals- og flertalsformer, men hvis entalsformen har stød, *land* [lan], er de forskellige. I jyske dialekter er stødet endnu vigtigere. Her forsvinder *-e* endelsen ofte helt, så for eksempel ordet *huse* i flertal udtales [hu:s], altså ligesom ental [hū:s], bare uden stød. Begge dele er eksempler på fonetisk reduktion, hvilket er udbredt i dansk.

Vi kan altså bruge stød og ikke-stød som hints om, hvilke grammatiske endelser der følger efter en ordstamme. Desuden kan det måske – i nogle tilfælde – fungere som et decideret grammatisk signal om ental. På den måde er stød en nyttig vejviser, som hjælper os med at navigere i sproget – som regel, uden at vi lægger mærke til det. ■

Børnebilledbog på bestsellerlisten

Michael Bach Ipsen

Her skulle vi have reklameret for en julegaveidé med opfordring til at værne om vendelbomålet med vores nye børnebilledbog *Mien føst tusi or på wæjlbomol*, men vi fik udsolgt på under en uge.

Første fredag i november var der dialekttema på Sæby Friskole, hvor der blev sunget fællessang og set tv-klip på dialekt. Her havde vi fået lov at lancere Ingrid Carlsens oversættelse af *Mine første tusind ord på vendelbomål*, inspireret af succesen *Min føst tusin' oe å synnejysk*, og DR P4 var med fra morgenstunden, mens TV2 Nord sendte direkte.

Selv fortalte jeg de opmærksomme elever og lærere samt en flok bedsteforældre, der havde fået lov at komme med, om de danske dialekter i almindelighed og vendelbomålet i særdeleshed. Tilbage kom Ingrid Carlsen, der i mellemtiden var klædt ud og bar en stok, i rollen som en gammel kone, der *kun* talte vendelbomål. Børnene skulle hjælpe med at finde forskellige rekvisitter, som Ingrid nævnte på vendelbomålet, og jeg var parat til at hjælpe dem med at slå op i ordbogen. Det fik de dog knap nok brug for, for de var meget intuitive og analytiske og var nok også godt hjulpet på vej af at have dialekttalende bedsteforældre.

Giv dialekten i arv!

Bogen er udviklet til at appellere til børn i forskellig alder og indeholder mange genkendelige ting fra hverdagen. Små billeder sat ind i en større ramme giver anledning til at pege, udforske og tale om det, man ser. Vendelbomålets tre grammatiske køn (han-, hun- og intetkøn) er angivet med kendeordene hhv. *i*, *en* og *æ*, og bagest i bogen er der en alfabetisk ordliste med alle ordene oversat til rigsdansk.

Om lørdagen holdt vi en seance og debat for det voksne publikum på Hjørring Bibliotek, hvor dialektsangeren Ib Grønbech kiggede forbi. En vigtig pointe var, at børnene skal høre dialekten som et førstesprog, f.eks. fra deres bedsteforældre, så de selv

Heather Amery (overs. af Ingrid Carlsen):

Mien føst tusi or på wæjlbomol.

København:

Modersmål-Selskabet, 2022.

ISBN 978-87-93708-66-2. 64 sider. 159 kr.

(150 kr. på modersmaalselskabet.dk).

kommer til at bruge den, for ellers kan vi ikke forhindre den i at uddø.

Nyt oplag

Selvom bogen først blev lanceret fredag, kom den på top-10 blandt ugens børnebøger hos Saxo, og efter omtale i Politiken mandag og Kulturen på DR P1 tirsdag kulminerede salget, og den blev dagens næstmest solgte bog. Men så var hele oplaget på 1.000 eksemplarer også væk.

Vi havde slet ikke forudset popularitetens omfang og har gjort alt i vores magt for at få trykt et 2. oplag, som kan nå boghandlerne inden jul. Hasteprocessen kommer til at tage næsten hele fortjenesten, men vi vil ikke være bekendt at lancere en så populær bog og så skuffe dem, der vil købe den som julegave. Hvis du skal være sikker på at få bogen inden jul, skal du bestille den hos din lokale fysiske boghandel, hvor den bør kunne nå ud senest den 20. december. ■

Foto: Erik Lyngholt Nielsen

Dansk i 1030 år

Christian Munk & Michael Bach Ipsen

Allan Karkers *Dansk i tusind år* er udkommet den 30. november i en tredje revideret udgave med hårdt bind og efterord af Anne Holmen.

Bestselleren udkom som vores årbog i 1993 og har lige siden været efterspurgt af sproginteresserede, danskstuderende og -undervisere. For at folk ikke længere skulle gå forgæves, blev den revideret og genudgivet i 2001, denne gang med Allan Karkers efterord og opsamlingskapitel.

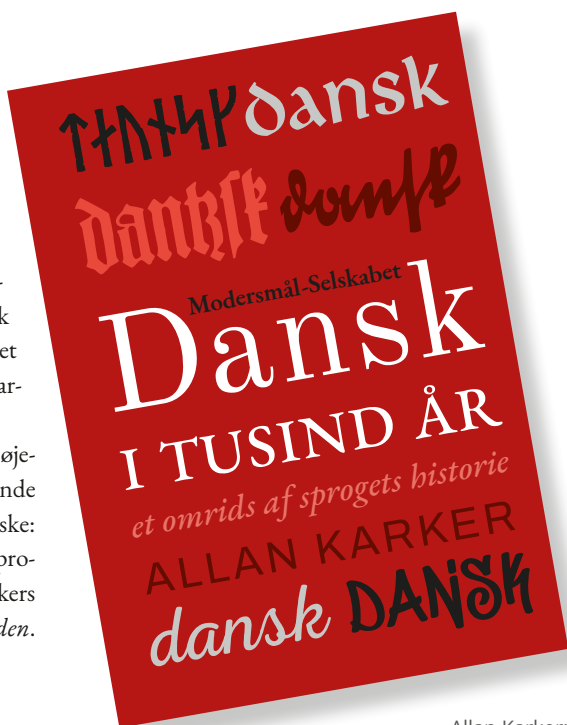
Efter en snes år er Karkers fremblik blevet til et øjebliksbillede, men ikke desto mindre en fremragende opsamling. Han sluttede med Johs. V. Jensens ønske: »Maa Dansk bestaa!« Og netop dér overtager professor Anne Holmen, idet hun samler op på Karkers forudsigelser og på ny giver os *Et blik på fremtiden*. Der er heldigvis optimisme at spore.

Ny klædedragt

Takket være fondsstøtte og medlemskontingenter har vi nu, hvor også det store genoptryk fra 2015 er udsolgt, kunnet digitalisere og udgive denne tredje udgave med hårdt bind og garnhæftet ryg på store læsevenlige sider, så formen lever op til indholdet. Samtidig har den fået et nyt omslag, hvor det genkendelige og det moderne går op i en højere enhed.

Størstedelen af illustrationerne i bogen er blevet forbedrede, eksempelteksterne er adskilt tydeligere fra brødteksten, og alle runeindskrifter er omhyggeligt sat i teksten med runer ved siden af deres transkription. Dertil kommer en ny sektion med tegnforklaringer mod slutningen af bogen, hvor lydskriften, runerne, det gotiske alfabet og fraktur-skriften fremlægges i praktiske tabeller.

Med alle disse tilføjelser håber vi, at denne korte indføring i sproghistorien er blevet mere nærværende og brugbar for den alment sproginteresserede såvel som studerende og undervisere. I al beskedenhed

Allan Karker:

Dansk i tusind år.

Et omrids af sprogets historie.

Frederiksberg: Modersmål-Selskabet, 2022.

ISBN 978-87-93708-93-8.

276 sider. 250 kr. Hos os: 200 kr.

mener vi, at forbedringerne gør den tredje udgave værd at eje, selv hvis man allerede har en tidligere udgave i sin samling.

Vind bogen

På bagsiden af dette nummer af *Sprog & Samfund* kan man være heldig at vinde et eksemplar af bogen, hvis man løser krydsogtværsen og indsender den.

Bestilling

Da Modersmål-Selskabet er moms fritaget, kan den nye udgave med fordel bestilles direkte hos os for 200 kr. Bestil den via vores hjemmeside eller ved at kontakte sekretariatet. ■

Julegaveidé til den alment sproginteresserede: Eksempler på sprogforandring i 50 mundrette bidder

Anne-Marie R. Melvang, cand.mag. i dansk og tysk

Det er langt fra altid, at det fungerer godt at samle flere års klummer fra dagspressen i en bog, men i tilfældet *Sproglige tildenser* af seniorforsker ved Dansk Sprognævn Marianne Rathje viser det sig i løbet af læsningen at være en god idé: De 50 udvalgte tekster fra Rathjes ugentlige sproglomme i Politiken, *Ugens ord*, er på én gang sprudlende veloplagte og yderst informative med klummens genretypiske humoristiske og idiosynkratiske tone. Den svære balancegang mellem gerne at ville formidle sine observationer og analyser som sprogforsker og at underholde avislæserne behersker Rathje til fulde, idet hun ofte bruger anskuelige eksempler fra sit eget liv, reality-tv, TV Avisen, SoMe og sport, *samtidig med* at hun introducerer og forklarer fagudtryk som *hyperkorrektion*, *subjektellipse* og *forfælsfordobling*.

Sprogforandringer – nye tendenser

I sit forord redegør Rathje for udviklingen inden for tre sproglige domæner, som typisk vækker bekymring hos den sprogrægtende del af befolkningen: engelske låneord, bandeord og sproget på de sociale medier. Sidst i indledningen spår hun, at vi i fremtiden kommer til at høre flere lån fra engelsk og flere bandeord, samt at sproget på de sociale medier vil blive præget af kortere beskeder, forkortelser, en mindre grad af redigering og færre emojis. Hvorfor færre emojis? Fordi emojis ifølge de unge er »helt døde«.

Udtryk og fænomener bliver nemlig kiksede, når ens forældre begynder at bruge dem, konstaterer Rathje.

Modeudtryk, pendulord og refleksioner over ords betydning

Emnerne i klummerne spænder vidt fra f.eks. nye øh-vaner i tv og radio over modeudtryk som »Så fint« og »Det kan noget« til nye pendulord som *solbrændt*, *syg* og *udmærket*. I hver klumme underbygges påstanden om en given ny tendens med anskuelige – og humoristiske – eksempler på denne, og ofte trækker Rathje tråde til sproghistorien eller til andre sprog og giver kvalificerede bud på mulige kilder til den nye udvikling.

I flere af klummerne reflekterer Rathje over de seneste års udvikling i brugen af ord som *indianer*, *eskimo*, *mulat*, *ghetto* og *Hviderusland*, der alle nu har fået nye, alternative

betegnelser, som stemmer bedre overens med den måde, de pågældende opfatter sig selv på. Her bevæger hun sig ud i potentielt farligt farvand, men så vidt jeg kan se, navigerer hun fint fri af eventuelle skær.

Sproglige tildenser er alt andet end en tør rapport fra Sprognævnet; den er skrevet af en bredt orienteret og forbilledligt formidlende sprogforsker med en humoristisk pen og en holdning til tingene. ■

Marianne Rathje: *Sproglige tildenser*.
Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2022.
ISBN 978-87-408-3415-4. 144 sider. 198 kr.

Om eksperimenterende poesi: Med andre ord til intet

Daniel Boysen, forfatter og litteraturformidler

Tine Paludans digtsamling *Gennem hullet i min ryg* bevæger sig på kanten af normalsproget – og på den måde også på kanten af jegets afgrænsethed.

Væk fra det banale

Lad mig starte med en kontrast: Der er en tendens til, særligt i dansk og nordisk litteratur, at værkernes morale nærmest er givet på forhånd. At det politiske ståsted, eller værkets udsigelse, er så tydelig, at læseren ikke har et rum at træde ind i. Alt er givet på forhånd, hvilket nogle gange er med til at gøre læsningen en smule banal, endda kedelig. Heldigvis – i hvert fald i mine øjne – er der også en række forfattere, der bevæger sig i mellemrummene og arbejder med andre opbygninger af værker, et andet slags sprog og i sidste ende plads til mere refleksion for læserne. For lige at nævne et par eksempler er Silja E.K. Hendersons værk *Zonen* (Forlaget Gladiador, 2022) én af de mest interessante udgivelser om klima netop nu, mens Rasmus Lunds *Nyheder fra et brændende alfabet* (Jensen & Dalggaard, 2021) er en dybt, dybt original og oversat titel om sprogets rolle i verden. I den sidste kategori falder Tine Paludan, der allerede i *Skyskraber* fra 2018 viste, at sprogets kredsen om kvindeidentitet ikke behøver være ligetil, men også kan være en sfærisk kredsen, et omrids. Denne kredsen fortsætter og udvides til et særsprog i *Gennem hullet i min ryg* fra 2022.

En titel lånt

Som jeg låner overskriften fra Tine Paludans bog, lægger hun ikke skjul på, hvor meget hendes værk også kredser om og låner fra forbilleder. Som noget ret særligt afsluttes hendes skønlitterære bog med en række henvisninger, der som en lille fryd åbner op for mere læsning. Paludan formulerer selv på Instagram, at *Gennem hullet i min ryg* er selvkritisk sorg. Noget

Tine Paludan: *Gennem hullet i min ryg*. København: Mellemting, 2022.
ISBN 978-87-999132-2-0.
113 sider. 180 kr.

er gået i stykker i værket, noget i jeget, noget i verden og noget i relationerne. Digtene antager mange former, nye ord-dannelser væver sig ind og ud af hinanden, tegnsætning er i opbrud. Konkret bliver arbejdet med at skabe et nyt sprog f.eks. formuleret således på side 43: »jeg modellerede mig mod genkendelsen / forrædte alt mest mig selv mest andre«.

Dét, der gør digtsamlingen særlig, er dens evne til hele tiden at bevæge sig mellem det flertydige, nyskabende og det entydige, genkendelige. Selvom sproget skejer ud, er der alligevel en genkendelig relation i værket – kærlighed, had, brud. Men til forskel fra en stor del af den danske digtning får jeg ikke givet hele min forståelsesramme. Med andre ord får jeg lov til at danne min egen mening og forståelse. Og selvom det kræver en del i dette tilfælde, balancerer Paludan alligevel lige dér, hvor den eksperimenterende poesi giver mening, fordi hendes sammenvævninger af ord, relationer, traditioner og brud i sidste ende åbner mine øjne i en ny retning. *Gennem hullet i min ryg* kan måske bedst sammenlignes med en tornado. Pludselig opstået, hvirvler alt rundt, forsvinder igen og efterlader sit sted anderledes. ■

Vind den nye udgave af *Dansk i tusind år*, hvor du kan læse mere om ...

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Hele den løste krydsogtværs skal være os i hænde senest den 31. januar 2023 på ic@modersmaalselskabet.dk eller Ingrid Carlsen, Skovvænget 20, 2.th., 6100 Haderslev.

DANSK I TUSIND ÅR ER SKREVET AF		3	✓	GRÆSK SØRGEKVAD EFTERÅR	4/2022	BRYG
NOT					FØR	
PENGE					LYØE	
CHIKANER						
LEN						
RUM- NIE	OPERA- TØR ISHUG	1				UDSTØD
8						
VERS						
DRINK						
STØR- RELSE						10
RETNING						
REGNING	SVENSK BY ALFABET		5			
HØJT TRÆ	9					
SIBILANT						
SVAMPET						
DRIK						
BRINT						
EJ KRONISK						
STILLE	7					
KAMPE						

CHIKANER

LEN

RUM-
NIE

OPERA-
TØR
ISHUG

8

VERS

DRINK

STØR-
RELSE

RETNING

SVENSK
BY
ALFABET

HØJT TRÆ

SIBILANT

SVAMPET

DRIK

BRINT

EJ
KRONISK

STILLE

KAMPE

NOT

PENGE

CHIKANER

LEN

RUM-
NIE

OPERA-
TØR
ISHUG

8

VERS

DRINK

STØR-
RELSE

RETNING

SVENSK
BY
ALFABET

HØJT TRÆ

SIBILANT

SVAMPET

DRIK

BRINT

EJ
KRONISK

STILLE

KAMPE

1

5

7

4

2

6

10

DANSK I TUSIND ÅR
ER SKREVET AF

GRÆSK
SØRGEKVAD
EFTERÅR

4/2022

BRYG

FØR

LYØE

UDSTØD

JAPAN

DRENG

FORSTÅ

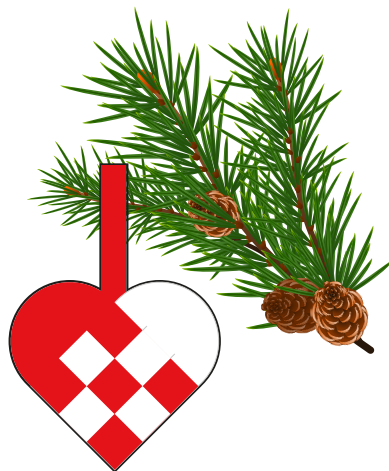
DRØG

UDLYD

FOR-
STAVELSE

LØSNING 2022/3

S N A K K E
K R U S
Z A R
U
P A R A P L Y
R V I R O M
G I B G O D
K O H U S B
K A R O L I N E
S I N L A U T
M H M K U R
S N O A K O
E N L I G
M O
R A N S A G
D E K K E

Dødsfald

Poul Thomsen, tv-vært og modtager af Modersmål-Prisen i 1980, gik bort den 15. september i en alder af 84 år.

Den internationale modersmålsdag

Den 21.2.2023, kl. 19-21 på Roskilde Bibliotek, salen, Dronning Margrethesvej 14, Roskilde: Bertel Haarder fortæller om sit forhold til det danske sprog. Der er offentlig og gratis adgang.